

последствия постэкономической революции / Иноземцев. В.Л. – М.: Academia-Наука, 1999. – 412 с.

4. Поплавська Ж. Інтелектуальний капітал економіки знань / Ж. Поплавська // Вісник НАН України. – 2007. – № 2. – С. 52 – 62.
5. Федулова Л. Технологічне прогнозування в системі інноваційної економіки / Л. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 20 – 31.
6. Федулова Л. Перспективи інноваційного розвитку промисловості України / Л. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 2. – С. 58 – 76.
7. Виступ Голови Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти Володимира Полохала [Електронний ресурс] / В. Полохало. – Режим доступу : <http://osvita-ua.net/news/2510> (дата звернення: 4.04.2009).
8. Космидайло І. Проблеми інноваційного розвитку в Україні та шляхи їх вирішення / І. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 2(68). – С. 20 – 27.
9. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1977-12 (дата звернення: 1.06.2009).
10. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1 (дата звернення: 10.06.2009).
11. Стефанів І. Інноваційна політика держави / І. Стефанів // Світ фінансів. – 2008. – № 3 (16). – С. 87 – 93.
12. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1148-2007-%EF (дата звернення: 10.06.2009).
13. Закон України «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15 (дата звернення: 10.06.2009).
14. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15> (дата звернення: 10.06.2009).
15. Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технопарків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=991-14> (дата звернення: 10.06.2009).
16. Закон України «Про фінансово-промислові групи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F95 (дата звернення: 10.06.2009).
17. Закон України «Про схвалення Концепції створення індустріальних парків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart14/idx14374.htm> (дата звернення: 10.06.2009).
18. Постанова Верховної Ради України «Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/law/main.cgi?nreg=965-17> (дата звернення: 10.06.2009).
19. Шнипко О. Україна перед викликами глобального конкурентного простору / О. Шнипко // Вісник НБУ. – 2008. – № 10. – С. 8 – 14.
20. Державна програма прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1086-2004-%EF> (дата звернення: 10.06.2009).

Надійшла 02.06.2009

УДК 005.74

В. І. ОТЕНКО, О. М. КОЛОДІНА
Харківський національний економічний університет

МІСЦЕ ЕКОНОМІЧНОЇ АДАПТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА У МНОЖИНІ ЙОГО ВЛАСТИВОСТЕЙ

Досліджено основні властивості соціально-економічної системи, визначено базові з них на основі аналізу сучасних наукових джерел; розглянуто ключові властивості підприємства в рамках системного підходу з метою формування базису для його ефективного функціонування та розвитку.

The basic properties of the socio-economic system have been explored, basic of them have been determined on the basis of analysis of modern scientific sources; key properties of enterprise in the scopes of system approach with the purpose of forming of base for its effective functioning and development have been considered in the article.

На сучасному етапі розвитку наукової думки досить обґрунтованим є розповсюджене використання в літературі системного підходу до підприємства. Проте, полемічне використання певних базових категорій системології створює проблему розбіжності інтерпретацій та виникнення певної плутанини серед думок

науковців. Як наслідок, наразі в теорії систем відсутня єдина категоріальна база дослідження. Зазначена проблема суттєво пов'язана зі здійсненням управління підприємством, адже воно є відкритою складною системою. Так, лише доцільне розуміння ключових властивостей, базових категорій підприємства дасть змогу сформулювати певний механізм управління його розвитком.

Питанням створення методології системних досліджень присвячені роботи видатних науковців: Л. фон Бергаланфі, В.Н.Садовського, П.К. Анохіна, – проте в їх роботах відсутній загальний перелік властивостей, притаманних системі. Як наслідок, недооціненим є також їхнє значення в контексті сучасних системних досліджень підприємства. В свою чергу, лише інформованість менеджера щодо ключових властивостей підприємства могла стати засобом боротьби із загрозливою мінливістю сучасних умов господарювання. З огляду на це тема дослідження є актуальною.

Метою роботи є дослідження загальних властивостей системи та виявлення ключових з них для здійснення управління підприємством в контексті системного підходу.

Наукові джерела містять різноманітний перелік властивостей, притаманних системі взагалі. Крім того, дослідження ведуться в ракурсі різних видів систем, серед яких – соціально-економічні, технічні, функціональні тощо. Найбільший інтерес складають властивості саме соціально-економічної системи, адже підприємство є, насамперед, складною відкритою соціально-економічною системою. Так, в роботі Б.А.Райзенберга та Р.А.Фатхутдинова наведено найбільш повний перелік властивостей соціально-економічної системи з певними ознаками їхньої класифікації, такими як сутність та складність; зв'язок із зовнішнім середовищем; методологія цілеполягання та параметром функціонування та розвитку [1, с.159]. Романов В.Н. умовно розділяє властивості системи на загальні, що характеризують в цілому тип системи, а також структурні, динамічні та ті, що характеризують описання та управління в системі [2, с.37]. Крім того, в літературі ознаками класифікації властивостей системи виступають цілі та функції; структура; ресурси й особливості взаємодії із зовнішнім середовищем та ті, що не входять до зазначеного переліку, проте є притаманними системі [3].

Варто зазначити, що єдина диференціація властивостей соціально-економічної системи, яка складає найбільший інтерес для сучасного менеджменту підприємства, в науковій думці наразі відсутня. Так, Отенко І.П. в контексті системних досліджень підприємства до суттєвих його ознак віднесла наступні: соціально-економічна природа; багатомірність й мультипросторовість; відкритість, характер взаємодії із зовнішнім середовищем; структура й густина внутрішнього середовища; характер взаємодії елементів всередині підприємства; рівень функціонування й розвитку [4, с.13]. Раєвнева О.В. базовими властивостями підприємства як складної відкритої соціально-економічної системи вважає наступні – відкритість, валентність, рефлексивність, адаптивність, антиципативність, відображення [3, с.207]. Більшість вчених намагаються замість, обрання певної ключової властивості підприємства з повного переліку, орієнтуватись на переваги суб'єктивно обраної, що породжує полемічність думок науковців та відсутність в теорії управління єдиної класифікації властивостей підприємства.

Отже, неоднозначність думок щодо ключових властивостей системи, а також тих, які повинні бути притаманні підприємству для здійснення ефективного господарювання, призводять до виникнення певної плутанини в сучасній теоретичній думці. Узагальнений перелік властивостей соціально-економічної системи згідно з сучасними науковими джерелами наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Аналіз властивостей соціально-економічної системи згідно з науковими джерелами

№	Автор		Райзберг Б.А. [1, с. 159]	Романов В.Н. [2, с. 39]	Енциклопедія [3]	Отенко І.П. [4, с. 13]	Раєвнева О.В. [5, с. 207]	Кунцев С.В. [6, с. 46]	Мадих А.А. [7]	Зінченко А.М. [8]	Виноградський С.Б. [9]	Кравченко С.А. [10]	Криворак А.Д. [11]
	Властивість												
1	Первісність цілого (системи)		+										
2	Неаддитивність		+		+								
3	Розмірність		+	+									
4	Складність структури		+	+	+	+							
5	Жорсткість		+	+									
6	Вертикальна цілісність		+	+									
7	Горизонтальне уособлення		+	+									
8	Ієрархічність		+	+	+								
9	Множинність		+										

№	Автор	Райзберг Б.А. [1, с. 159]	Романов В.Н. [2, с. 39]	Энциклопедія [3]	Отенко І.П. [4, с. 13]	Равенсва О.В. [5, с. 207]	Кунцев С.В. [6, с. 46]	Мадих А.А. [7]	Зінченко А.М. [8]	Виноградський С.Б. [9]	Кравченко С.А. [10]	Криворак А.Д. [11]
	Властивість											
10	Взаємозалежність із зовнішнім середовищем	+		+								
11	Ступінь самостійності	+										
12	Відкритість	+	+		+	+	+					
13	Сумісність	+	+									
14	Цілеспрямованість	+			+							
15	Спадковість	+		+								
16	Пріоритет якості	+										
17	Пріоритет інтересів системи більш вищого рівня	+		+								
18	Надійність	+						+				
19	Оптимальність	+	+		+							
20	Невизначеність інформаційного забезпечення	+	+									
21	Емерджентність (цілісність)	+		+	+		+					
22	Мультиплікативність	+										
23	Безперервність функціонування й розвитку	+		+								
24	Альтернативність шляхів функціонування й розвитку	+										
25	Синергетичність	+		+	+							
26	Інерційність	+	+						+			
27	Адаптивність	+		+	+	+	+				+	
28	Організованість	+										
29	Рівень стандартизації	+										
30	Інноваційний характер розвитку	+			+							+
31	Комунікативність			+								
32	Надійність			+								
33	Інтегративність			+								
34	Еквіфінальність			+								
35	Порядок			+								
36	Самоорганізація				+							
37	Валентність					+						
38	Рефлексивність					+					+	
39	Антиципативність					+						
40	Відображення					+						
41	Нестабільність						+					
42	Непреведеність						+					
43	Нелінійність						+					
44	Багаторівневість						+					
45	Еластичність				+			+				
46	Гнучкість				+			+				+
47	Маневреність							+				
48	Стійкість							+			+	
49	Рекурсійність									+		
50	Автономність									+		
51	Нормованість										+	
52	Модифікаційність										+	
53	Конструктивність										+	

№	Автор	Райзберг Б.А. [1, с. 159]	Романов В.Н. [2, с. 39]	Енциклопедія [3]	Отенко І.П. [4, с. 13]	Расвнева О.В. [5, с. 207]	Кунцев С.В. [6, с. 46]	Малих А.А. [7]	Зінченко А.М. [8]	Виноградський С.Б. [9]	Кравченко С.А. [10]	Криворак А.Д. [11]
	Властивість											
54	Стабільність		+		+						+	
55	Морфозність										+	
56	Централізація		+									
57	Систематизація		+									
58	Ізоляція		+									
59	Пропорційність				+							
60	Динамічність				+							
61	Інертність				+							
62	Достатність				+							
63	Мобільність				+							
64	Обмеженість у часі				+							

Крім того, за думкою авторів, доцільно до переліку властивостей соціально-економічної системи додати такі як спонтанність та рекуперативність. Так, спонтанність згідно з філософським словником трактується як (лат. Spontaneous – свавільний) свавільність; характеристика процесів, викликаних не зовнішніми впливами, а внутрішніми причинами; також самодіяльність, здатність активно діяти під впливом внутрішніх спонукань [12, с. 429]. В рамках описання властивостей такої соціально-економічної системи, як підприємство, спонтанність є наявною, адже навіть в умовах несуттєвого негативного впливу зовнішнього середовища, або його відсутності взагалі, в ньому можуть виникнути внутрішні конфлікти (у зв'язках, компонентах тощо), що призведе до зміни стану, поведінки тощо. В свою чергу, рекуперативність згадується в економічній енциклопедії (лат. Resurrection – повернення) – відновлення курсу акції після різкого зниження, повторне прослуховування курсу на біржі [13, с. 193]. Проте рекуперативність в контексті соціально-економічної системи має інтерпретуватись як її здатність в ході реагування на дію внутрішніх чи зовнішніх чинників попередньо намагатися повернутися у попередній стан, адже реагування шляхом мінливості стану, поведінки, набуття нових якостей тощо відбувається в разі відмови механізму адаптації.

Таким чином, аналіз властивостей соціально-економічної системи згідно з науковими джерелами вказує на те, що наразі відсутня єдина думка щодо повного переліку її властивостей. Проте деякі автори акцентують увагу на певних з них, які можна віднести до категорії ключових. Так, в рамках розгляду підприємства як соціально-економічної системи, що знаходиться в динаміці, тобто постійно функціонує для забезпечення свого існування, до базових властивостей на основі аналізу табл. 1 доцільно віднести найбільш згадані науковцями: цілісність (ємерджентність), адаптивність, відкритість, складність, ієрархічність, синергетичність, інерційність, інноваційність, гнучкість. Варто зазначити, що адаптивність згадується майже у всіх джерелах, де описуються властивості системи. Отже, вона є ключовою і для підприємства в контексті системного підходу, адже забезпечує його пристосування до нестаціонарності умов середовища, в яких воно функціонує. Для сучасних умов господарювання це є найбільш суттєвою вимогою для розвитку підприємства. Адаптація, звичайно, присутня у всіх процесах підприємства, але недостатність вивчення механізмів її дії та їх корегування в теорії управління підприємством створює певні проблеми. Більш того, для зображення властивостей підприємства доцільно використовувати термін саме «економічна адаптивність». Таке змістове навантаження терміну, перш за все, одразу спростовує його розгляд у таких сферах, як біологія, педагогіка тощо, для яких він є досить використовуваним. Так, економіка (грец. οἰκονομική – мистецтво ведення домашнього господарства) – це по-перше, сукупність суспільних відносин у сфері виробництва, обміну й розподілу продукції. По-друге, народне господарство даної країни або його частина. По-третє, економічна наука, що вивчає ту або іншу галузь господарства, господарство регіону (економіка промисловості, економіка торгівлі й ін.) [14]. Народне господарство, що включає галузі матеріального виробництва й невиробничої сфери; наукова дисципліна, що займається вивченням секторів (промисловість, сільське господарство, послуги) й галузей господарства країни чи окремих її регіонів, а також деяких умов й елементів виробництва [15, с. 1107]. Таким чином, «економічність» адаптивності змушує інтерпретувати її в рамках здійснення господарювання підприємством в ході зображення його властивостей з метою створення умов вдосконалення господарських процесів. Отже, економічною адаптивністю підприємства варто вважати його здатність реагувати на мінливість умов його функціонування та розвитку і забезпечувати пристосованість у процесах з метою досягнення такого

фінансово-економічного стану, що дозволяє зберегти економічну безпеку підприємства.

Доцільно наголосити на тому, що все ж таки не варто позбавляти належної уваги інших згаданих властивостей підприємства, проте вони не цілком відображають сутність базових процесів його господарювання. Так, адаптивність охоплює майже всі життєво важливі для розвитку підприємства процеси, адже реагування будь-якого відділу, модифікація його роботи, пристосування до вимог ринку тощо є наявними скрізь у всіх механізмах роботи. Пріоритетність адаптивності також підкреслюється тим фактом, що вона є засобом сприйняття інформації та її відображення, а тому її загальність використання є очевидною. Як наслідок, якщо процеси адаптації підприємства здійснюються ефективно, то підприємство розвивається, якщо ні – є тенденція до погіршення показників фінансово-економічного стану.

Подальша розробка концепції управління економічною адаптивністю підприємства повинна вирішувати питання її оцінювання шляхом формування системи фінансово-економічних показників, що відображають міру адаптивності підприємства до мінливості зовнішніх та внутрішніх чинників.

Література

1. Райзберг Б.А., Фатхутдинов Р.А. Управление экономикой: Учебник. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1999. – 784 с.
2. Романов В.Н. Системный анализ для инженеров. – СПб.: СЗГЗТУ, 2006. – 186 с.
3. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
4. Отенко И.П. Стратегическое управление потенциалом предприятия: Научное издание. – Харьков: Изд-во ХНЭУ, 2006. – 256 с.
5. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: Монографія / ХНЕУ. – Х.: ІНЖЕК, 2006. – 493 с.
6. Кунцев С.В. Особенности синергетического подхода при моделировании сложных систем. // Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання: Збірник наукових праць: Випуск 3. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, УАБС, 2004. – С. 46 – 50.
7. Мадих А.А. Моделі і методи управління загальносистемними характеристиками адаптивних виробничо-економічних систем: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання». – Донецьк, 2006 // www.nbu.gov.ua
8. Зинченко А.М. Вплив інерційності системи адаптації на удосконалення організації складального виробництва: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка підприємства і організація виробництва». – Луганськ, 2001 // www.nbu.gov.ua
9. Виноградський С.Б. Організація системи адаптивного менеджменту фірми: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.02 «Підприємство, менеджмент та маркетинг». – Донецьк, 2001 // www.nbu.gov.ua
10. Кравченко С.А. Адаптація економічного механізму функціонування сільськогосподарських підприємств до умов ринку: Автореф. дис. ... док. екон. наук: 08.00.04 «економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)». – Київ, 2007 // www.nbu.gov.ua
11. Криворак А.Д. Адаптація систем управління промисловими підприємствами в умовах трансформаційної економіки: Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04 «економіка та управління підприємствами (машинобудівна галузь)». – Одеса, 2008 // www.nbu.gov.ua
12. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
13. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3/ Редкол.: ...С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
14. Большая советская энциклопедия // <http://www.diclib.com/cgi-bin>
15. Экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 2007. – 1152 с.

Надійшла 03.05.2009